

MOLNÁR MIKLÓS

NA, BLOOM, ÉS AKKOR MI VAN?

-----**A** szegény, vaksi Jimmy", ahogy Hemingway nevezte Joyce-ot, ugyan alig féltucatnyi művet hagyott hátra, ám oly temérdek könyvet összeírtak róla, hogy többet csupán egy valakiről: Hitler Adolfról. Ha bepötyögi az ember Joyce nevét a Google keresőbe, egy szempillantás alatt 16100000 adat szökken elő. Íme, a tizenhatmillió-százezeregyedik...

-----A minap jelent meg Takács Ferenc-Orbán Róbert-Tóth Endre *Szombathelyi Joyce / The Joyce of Szombathely* című könyvecskéje (szerkesztette Orbán Róbert, kiadta Szombathely Megyei Jogú Város). A kétnyelvű (ha földobom, angol, ha leesik, magyar) kis kötet négy dolgozatából megismerhetjük a "Joyce-és-Szombathely" tematika aktuális állását.

-----Engedve az alkalom kísértésének, előállok a magam Bloom-téziseivel, s töredelmesen megvallom éceszgéberi felelősségem a szombathelyi Bloom-celebrációk dolgában.

-----A hetvenes-nyolcvanas években egy Vas megyei faluban próbáltam kibekkelni a gulyáskommunizmus nyűgét és nyilait. Írtam és olvastam rogyásig; olvasmányaimra naplójegyzetekben reflektáltam. 1983-ban Éva lányom hároméves volt: áradt belőle a szárnyas szó és rajz, a tündéri képzettársítás, a játékos kezdeményezés, a világ számbavételének határtalan öröme. Következésképp alkalmas volt az idő, hogy a 20. század nagy "avanzsár" olvashatatlanjait, például Határ Győzöt és Szentkuthy Miklóst olvassam, de sűrűn forgattam James Augustin Aloisius Joyce könyveit is (lehetőleg angolul, mert az *Ulysses* magyarul helyenként igencsak túlfordítva-elferdítve szólal meg), meg mindent, amihez csak hozzáférhettem az író életével és műveivel kapcsolatban. Akkori leveleimben, naplójegyzeteimben, kisebb prózai írásokban Szombathelyt gyakran neveztem *Bloomville*-nek. Minthogy az angolszász világban régóta megünneplik a *Bloomsdayt*, azt a napot - 1904. június 16-át - tehát, amelyen az *Ulysses* cselekménye játszódik (Joyce aznap ismerkedett meg Nora Barnacle-lel, későbbi feleségével: a pallérozatlan dublini szobalány *mulya Jimnek* szólítottatta a férfit, társaságban nyámnyila alakként fikázta, írásait nem sokra becsülte, és az volt a véleménye, hogy "Jimnek" gőze sincs a nőkről; a fetisista "Jim" zsebében egyébként mindig ott lapult egy-két női bugyi, s ha a pohár fenekére nézett, ami elég sűrűn megesett vele, elő-előkapta a leheletnyi holmikat, megpörgette a mutatóujja körül, és átlibbentette a szomszéd asztalokra, a kávéházi közönség nem kis mulatságára vagy megrökönyödésére; módszeresen csontreszeggé ittasodott, hogy ne kelljen lefeküdni a deszkamellű, ösztövére Norával, mivelhogy "Jim" hatalmas keblű és tomporú, vaskos combú debellákra áhítózott), fölserkent bennem az óhaj: hej, de jó lenne ezt Szombathelyen is megrendezni, egy hét határra szólóan merész, tiszteletlen, föl szabadult posztavantgárd / posztmodern fesztivál formájában, szétfeszítve a kultúrpolitika drótkerítéses-taposóaknás kereteit, hogy elemeire essen szét az egész bolsevik kóceráj! A szombathelyi Bloom-nap ötletét rokon húrokon pendülő barátaim - Ambrus Lajos, Székely Ákos, Péntek Imre - társaságában is megszelleztettem (Marton Laci addigra már eltávolodott Szombathelyről), de másutt is, az *Életünk* szerkesztőségében, a Dongó kocsmában, vagy például a vasi képzőművészek összeroffenésein, melyekre rendszeresen elkísértem a feleségem; Rasperger József és Molnár Menyus volt leginkább kíváncsi és fogékony a destruktív mondókámra. (Nyilván ezekről az eszmecserékről is készített bizalmas jelentéseket, akinek az volt a reszortja.)

-----Azokban az években nem valósulhatott meg az ötlet, túlságosan nagy volt a politikai feszítőereje. Mikor a 90-es évek elején Székely Ákos és barátai elővették, leporolták és nyélbeütötték, addigra politikai vagy egyéb feszítőerő már nem sok maradt benne (legfőljebb annyi, hogy Bloom Napja *történetesen* egybeesik Nagy Imre Újratemetésének Napjával). Az egykor "avanzsár" művészeti szerveződés, mely megmutatkozott a szombathelyi Blooms-fesztiválokon, egyre inkább - miután Bloomot "beléptették az SZDSZ-be" - a hatalom védte

bensőségből, a *politikult* berendezkedés jóváhagyásával, sőt annak nevében lépett a nyilvánosság elé, s ekképp egyrészt sterilizálódott, másrészt olyan föloldhatatlan ellentmondás és feszültség keletkezett szervezők és közreműködők között, hogy idővel az "eredeti" bloomsdayesek kénytelenek voltak leválni a "hivatalos" bloomistákról (megindult a szektásodás?), belátván, hogy a semmilyen tekintélyt el nem ismerő, minden hivatalosságot és beérkezettséget rojtosra gúnyoló Joyce-nak édeskevés köze lehet olyan rendezvényekhez, melyeket totyakos politikusok és nagykövetek nyitnak meg, akik az írónak valószínűleg egy árva betűjét sem olvasták. (Joyce-tól származik a modern szabadelvűség egyik alapmondata: "Amiben már nem hiszek, azt nem fogom szolgálni, még ha otthonomnak, hazámnak vagy egyházamnak nevezi is magát.")

----A kötet írásai a *bloomológiának*, ennek a jószerivel semmilyen szellemi feszültséget nem keltő, semminemű társadalmi vagy művészeti kezdeményezést nem tartalmazó bennfentes irodalmi fecsejnek a termékei. Talán az utolsó szögek a '80-as évek elején kiötölt, majd jó tíz évvel később megvalósított - és mára igencsak joy(ce)talanná üresedett - szombathelyi Bloom-fesztivál koporsójában.

----Vegyük szemügyre a szöveget szép sorjában!

----Takács Ferenc *Joyce és a magyarok* című dolgozatának - a kötet kiemelkedően legszínvonalasabb írásának - "szerénytelen és tiszteletlen" témája: a magyarok Joyce-ra tett hatása: "Vajon mi az, amivel mi, magyarok járultunk hozzá a joyce-i életműhöz?"

----A magyar motívumkör, írja Takács Ferenc, nyugtázva James Joyce életművének eltökélt és gyökeres lefordíthatatlanságát, jobbára *in-joke*: vagyis olyan viccek, amelyek csupán a "bennfentesek" számára viccek; magyarul "belviccek" - de mondhatjuk őket "bélvicceknek" is, hiszen Joyce gyomorfekélyes humorának forrása gyakran a vastag- és a végbél, az emésztés, az ürítkezés jelenségek, gondoljunk csak az *Ulysses*-ben olvasható Százharmincborjúgulyás-Dugulás nevű helységnévre, "Virág Lipót nagyságos uram" úti céljára, amit Joyce *Meadow of Murmuring Waters*-ként, "Sustorgó Vizek Mezejeként" fordít angolra, utalva a százharminc befalt borjúgulyás okozta székrekedés, meg egy orbitális nagy bélsárürítés közti vágykapcsolatra... "Bélviccének" megalkotásakor az író nyilván erősen remélte, hogy kerüldözik majd egypár magyarul és angolul egyaránt értő olvasója, aki homéroszi kacajjal díjazza ezt a kacifántos poént (jóllehet ahhoz is cizellált tojásfej és pihent filozofia kell, hogy legalább egy fanyar vigyort megeressen az ember)... Az is kiderül Takács Ferenc elemzéséből, hogy az idézett "béltréfa" igazán öblöset csak azokban *durranik* (ha szabad "jó vasiasan" így mondanunk), akik ráadásul még írül is tudnak, merthogy a Sustorgó Vizek Mezeje ősi ír helységnevekre hajaz... Mármost aki "érti a tréfát", finom kultúrkárörömmel kacarászhat az efféle bohóctréfák banánhéján folyvást elhasaló egynyelvű olvasókon. (Magukra vessenek, akik soha, még vásáros ünnepeken sem veszik kezükbe Joyce-ot: ők ugyanis *dzsojszontológiai* szempontból egyáltalán nincsenek is...)

----Itt aztán bele lehet bocsátkozni írség és magyarság párhuzamaiba, rejtett és kevésbé rejtett összefüggésekbe, már csak azért is, mert Joyce-ot is izgatták írek és magyarok komoly és komolytalan összefüggései. Seregnyi titkos magyar vonatkozás lappang az *Ulysses*-ben. Jó tucát magyar szó, kifejezés és fordulat bukkan föl benne, egy részük természetesen és logikusan illeszkedik Joyce heroikus kísérletéhez, hogy életművét valamiféle nyelvi univerzalizmus révén is egyetemes jelentőségűvé turbózza föl. - Olvasóimtól csupán annyit várok el, hogy egész életüket műveim olvasásának szenteljék - mondta Joyce. Nagy kezdőbetűs Irodalmat írt, az ő pokolian agyafűrt kirakójátékában mindennek *jelentése* van. Méltán állapította meg egy bírálója: "Bloom még szarni sem tud anélkül, hogy ne illusztráljon vele valamit..."

----Az *Ulysses* a huszadik század egyik legnagyobb regénye, melyet szinte senki sem olvas végig. Helyszíne egyrészt Dublin (ahova 1904 után Joyce soha nem tért vissza; mikor ismerőseitől pénzt tarhált, hogy áttelepülhessen Zürichbe, és elfoglalhasson egy tanári állást, ír "barátai" az útiköltség dupláját küldték el neki, mondván, ennyit bőven megér nekik, hogy Joyce nem Dublinban rontja a levegőt...), másrészt - Bloom és családja révén, emlékek színtereként - az osztrák-magyar monarchia; a századforduló Európájának két peremvidéke. A bolygó Bloom keletről nyugatra, az emigráns Joyce nyugatról kelet felé vándorolt.

----Az író és a magyarok kapcsolatának egyik korai dokumentuma a 19 éves Joyce képzőművészeti kritikája Munkácsy Ecce Homo című festményéről, majd az 1904-ben megjelent novella, *A verseny után*, ahol a magyar autóversenyző figurájában a későbbi Ulysses két főszereplőjének fontos alkati jegyei sejlenek föl: az evő-ivó-bagzó érzéki átlagember (Leopold Bloom) és a lehetetlent folyvást megkísértő művészember (Stephen Dedalus) őstípusai.

----Joyce az isztriai félszigeten töltött évei során sok magyarral találkozott (állítólag Horthy Miklós is járt hozzá angolt tanulni), kivált egy Theodor Mayer nevű magyar-zsidó származású újságkiadóval, akiből később olasz szenátor lett. Bloom alakjának megformálásakor hatással lehetett rá Mayer "nemzetek és nemzetekfelettség fölött lebegő, ezt nyelvileg is megtestesítő" alakja. Igen valószínű, hogy Joyce ismerte Madách művét, *Az ember*

tragédiáját is (1908-ban jelent meg az olasz fordítása).

----Takács Ferenc szerint Joyce olvasatában a magyar motívum erősen anyagcsere-jellegű; sokszorosan bizonyítja ezt Mr. Anyagcsere - vagyis Bloom, aki egyúttal Mr. Jóság, Mr. Türelem és Mr. Természettudomány is - figurája. A *Finnegans Wake* egyik "belvicce" is arról tanúskodik, hogy "Joyce-nál a magyar elem, a magyar szó vagy utalás mindig az érzékiség, a testiség, az evés-ivás, az anyagcsere metaforikus kísérője". Tetszik, nem tetszik, Magyarország és mi, magyarok ilyen szerepet játszottunk James Joyce gondolkodásában, ezzel járultunk hozzá az életművéhez, ilyenek látszunk az ő tükreben...

----Orbán Róbert *Bloomnak tűnni - Az Ulysses hősének szombathelyi rokonsága* című dolgozatában arról tudósít, hogy szerte a világban megünneplik Bloom Napját, kivált angol nyelvterületen: föllapozzák a könyveit, koccintanak az emlékére, jelmezt öltenek, Dublinban pedig - megszabott időrend szerint - végigjárják a regényhősök útvonalát. Másutt fölolvassák az *Ulysses*ből, művészeti fesztivált vagy tudományos konferenciát rendeznek, sőt New Yorkban még futóversenyt is... Vélhetőleg ilyenkor el-elhangzik Szombathely neve is, hiszen Leopold Bloom apja a regény szerint Szombathelyről származott.

----Kiindulópontként Orbán Róbert megállapítja: "mindenekelőtt tudomásul kell vennünk: az *Ulysses* hőse fiktív személy". Ennek jegyében kísérli meg, hogy a regényhős felől közelítsen Joyce-hoz. Idézi a Virág család - halmazottan parodisztikus - családfáját: "...Vingtetunióme nemzé Szombathelyt és Szombathely nemzé Viragot és Virag nemzé Bloomot". A "budapesti, bécsi, szombathelyi, milánói, londoni és dublini Virag Rudolf" a regény szerint tehát a "magyar királyság szombathelyi lakosa volt", s hányatott élete során - mint afféle "áztatott zsidó" - többször is kénytelen volt részesülni a "keresztység szentségében": az izraelita vallásról áttért a protestáns hitre, majd új vallását a római katolicizmussal cserélte föl, az apai részről magyar származású (Julius Higginsnek eredetileg *Károly* volt a vezetékneve) "Ellen Higginsszel kötött házasságára való tekintettel".

----Ebből a házasságból született az *Ulysses* Leopold Bloomja, aki ugyan katolikus és ír, de erősen foglalkoztatják saját zsidó és magyar gyökerei, és ezáltal (is) *ecce homo*, egyetemes ember... (Őt is megkeresztelik vagy háromszor: egyszer egy lelkész, egyszer egy plébános, egyszer meg három haverja egy falusi nyomós kút alatt.)

----Szombathelyen a 19. században több Blum nevű zsidó család is élt, Virág nevű azonban egy sem. Orbán Róbert a sokféle elágazó Blum-leszármazottak és a hasonló nevű családok ismertetése után az *Ulysses*ben szereplő másik magyar város, Székesfehérvár Blum nevű lakosait veszi számba, majd megemlékezik Joyce egyik triezsi ismerőséről, Marino de Szombathelyről, aki az 1910-es években - tehát az *Ulysses* keletkezésének idején - Homérosz *Odüsszeiájának* olaszra fordításával bíbelődött. A *szombathelyi Ulysses - James Joyce és Marino de Szombathely útjai* című kurta elaborátumban részletesebben is fölvezetja Marino de Szombathely műfordító, irodalmár és történész családtörténetét és életútját, valamint a vélhető hatást, amit *Odüsszeia*-fordítása tett az *Ulysses* írójára.

----Tóth Endre *Leopold Bloom származása: egy fiktív családfa* című írásában megállapítja: "Joyce a regény írásának kezdetén már ismerhette az 1912-ben egyetemi tanulmányait Rómában befejező Marino de Szombathelyt. Virág Sándor székesfehérvári fotóműterme is dolgozott már 1907 óta: az innen kikerült fénykép az 1910-es években bármikor Joyce kezébe kerülhetett." (Az *Ulysses*ben szerepel egy bizonyos dagerrotípiá, mely "Stefán Virag fényképészeti műtermében, Székesfehérváron készült 1852-ben", és Rudolph Virag látható rajta az apja, Leopold Virag társaságában.) "Mindez azonban csak a nevekhez és a származáshoz ötletet adó külsőség. Hogy Joyce Leopold Bloom alakjához az *Odüsszeia*-fordításon kívül felhasználta-e de Szombathely habitusát, további kutatást igényel."

----A Bloom családfáján szereplő "Szombathely nemzé Viragot" kitétel Tóth Endre szerint úgy is értelmezhető, hogy Marino de Szombathely volt Bloom apjának névadója. Akkor pedig bloomológiai szempontból Szombathely nem város, hanem személy... "Joyce-ot nem közvetlenül Szombathely városa, és nem is egy szombathelyi születésű ember inspirálta, hanem egy triezsi tudóspalántának, egyúttal az *Odüsszeia* fordítójának a vezetékneve és személye". Ilyeténképp Bloom szombathelyi "eredetéről" vagy "kötődéseiről" beszélni: csacskaság a köbön. De hát a bloomológiában minden csak tudós csacskaság, hiszen az *Ulysses* nem jegyzőkönyv, nem dokumentumtár, és nem is a Szombathelyi Lokálpatrióta Egylet centenáriumi pályázatára benyújtott helytörténeti pályamű... (De mert Joyce imádta a mitológiai ködösítést, aligha volna ellenére e rengeteg vajt agyú lárifári.)

----Magunk is úgy gyanítjuk: az író fejében előbb volt meg a "gomb", vagyis a *Bloom* név, a szó gazdagon indázó jelentésbokra és akusztikai asszociációi okán, és csak később keresett hozzá "cérnát" meg "kabátot": előzményeket, családhistóriát, történelmi és mitológiai beágyazottságot. Magyarán a szombathelyi Blumoknak nemigen lehet valóságos közülük Joyce hősének genealógiájához, hiszen mindez csupán irodalmi misztifikáció.

(Igaz is, javasolnánk *Károly* és *Károlyi* családnevű polgártársainknak: Leopold Bloom szülőanyjának vélhető őseiként mielőbb jelentsék be igényüket, hogy ők is tényezők óhajtanak lenni a bloomológia tudományában.)

----A kötetke angol felének címe: THE JOYCE OF SZOMBATHELY. Többszörös szójáték; egyik - homofon-alluzív - értelme: "Szombathely örömei"... Mi ilyenekről sajna alig-alig tudunk - nem számítva a falból kilépő remek Joyce-szobrot a város főterén (lásd a kötet címlapját!). Ugyan mit lát maga körül a falból kilépő Joyce? Hogy *Bloomville*, ez a rosszkedvű, gubancaiból és tespedtségéből kitalálni képtelen város kétségbeesetten iparkodik szert tenni valamiféle - az se baj, ha légből kapott - "európai identitásra", hogy kikaparhassa magának a gesztenyét...

----A tréfagyáros Joyce-hoz, blaszfém irodalmi viccek kiagyalójához, a nyelvi bohóckodás nagymesteréhez, aki bármikor eladta hatalmas erudícióval és iszonyatos komolysággal fölépített allúzió-apparátusát egy-egy jó poénért, leginkább Takács Ferenc bizonyul méltónak - játékosságban és szellemi eleganciában. Az ő szemében Joyce nem "a magas modernizmus szerepjaként lebeg szárnyalásra csábító magasságban", és nem is "a modern irodalmi bomlás és bomlasztás tudatos és rettenthetetlen bajnoka, a kártékony törvényhozó, a dekadencia fordított előjelű Zsdanovja"... (Joyce megvallotta egyik barátjának: "Engem biz' jobban érdekelnek Dublin utcanevei, mint a világegyetem rejtélye.")

----Részint (szerencsére) komolytalan, részint komolykodó filológiai dolgozatok kerekedtek ki a három szerző számítógépéből. A félmagyar-félzsidó-félír-egészendzsojsz Bloom ihlette játékos-bennfentes diskurzus beíródik az író életművébe, azt gazdagítja, értelmezi, aktualizálja abban a néhány szereplős, ám intenzív szellemi térben, melyből az ország milliói - és a glóbusz milliárdjai - sajnálatosképp ki vannak zárva... (Az ember már csak olyan, hogy miközben süllyed a Titanic, némelyek a szalonban pezsgőzgetnek-táncikálnak, némelyek meg a "mulya Jim" kelta-magyar-latin-görög-héber-angol-szuahéli szóvicceit fejtegetik a filológusi kisbicskájukkal.)

----Szombathelyen 1994 óta rendeznek Bloom-napokat; Orbán Róbert úgy tudja: Rasperger József ötlete nyomán. A Bloom-napok híre sokfelé, persze Írországra is eljutott, erősítve azt a különös ír-magyar kapcsolatot, ami bűvópatakként vagy a felszínen, mitikusan-parodisztikusan áthatja az *Ulysses* egészét. Ha az írség méltóképp viszonzni szeretné a mi itteni nyüzsgedelmünket Leopold Bloom magyarországi fölmenői körül, alkalmasint nem ártana hipp-hopp ráocsúdniuk, hogy Háy János szépapja nem másutt, hanem az írországi Kilkennyben volt kanász... Az obsitos dicső ősatyjának emlékházat és szobrot lehetne állítani a dublini John Garay Square-en, és tető alá lehetne hozni az *Irish-Hungarian Hary Committee for Cross-Cultural Studies*-t, a "Kulturális Kölcsönhatások Tanulmányozásának Ír-Magyar Háy Bizottságát"... (Egy ilyen üdvös fejleményt alighanem Éva lányom is helyeselne, merthogy *történetesen* Írországra él.)